

Література:

1. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів : Закон України від 01 липня 2004 р. №1961 / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1961-15/print1520952324628272> (дата звернення 12.04.2021)
2. Цивільний кодекс України : від 16 січня 2003 р. № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 12.04.2021)
3. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 №85/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#o369> (дата звернення 12.04.2021)
4. Про затвердження Положення про обов'язкове особисте страхування від нещасних випадків на транспорті : Постанова від 14.08.1996 р. №959 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-96-%D0%BF#Text> (дата звернення 12.04.2021)

ОСОБЛИВОСТІ ДОБРОВІЛЬНОЇ ВІДМОВИ ВІД ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ОБ'ЄКТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ¹

Менська О.А., кандидат юридичних наук,
головний консультант відділу організаційного забезпечення діяльності
Першого заступника Голови Верховної Ради України,
Апарат Верховної Ради України

Постійна нормотворча та політична мінливість, соціально необхідна та об'єктивно обумовлена регуляторна політика у питаннях реалізації принципу рівноправності щодо всіх форм власності, призвели до унеможливлення монополізації на об'єкти культурної спадщини з боку держави, а тому вони стали об'єктами цивільного обороту: об'єктами права власності й інших речових прав. Характеристика даних об'єктів визначає їх особливий цивільно-правовий режим, головним чином, завдячуючи їх «публічності», оскільки вони набувають виняткового значення, посідають самостійне, непідрядне місце, зокрема й у цивільному праві, а отже про принципово іншу конструкцію прав на них та відмови від таких прав.

Посилення нашого наукового інтересу до означеної теми, ознаменоване цілковитою відсутністю наукових здобутків, присвячених питанню добровільної відмови від права власності на об'єкти культурної спадщини. Досі науковці цю тему досліджували як побічну і торкалися її тільки у зв'язку з іншими проблемами права приватної власності. Зауважимо, що вчені правову природу відмови

¹ У даній науковій розвідці під поняттям «об'єкт культурної спадщини» ми розуміємо пам'ятку культурної спадщини у значенні, яке застосовується у ст. 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 № 1805-III.

визначають як окрему, специфічну, а тому малодосліджену категорію. Це пояснюється тим, що вкрай рідко власники за своїм бажанням відмовлятимуться від власності на належне їм майно.

Механізм відмови від права власності на нерухоме майно, яке є об'єктом культурної спадщини, викликає велику кількість доктринальних і практичних питань. Адже і власники не поспішають відмовлятися від права власності на такі об'єкти, а жадають все ж таки «позбутися» такої власності іншими шляхами (приміром, укладенням різних правочинів, як-то: купівлі-продажу, оренди тощо), і законодавчо не встановлено окремого порядку й не визначено спеціальної процедури відмови від права власності на такі об'єкти. Але потреба у комплексному обговоренні особливостей добровільної відмови від права власності на об'єкти культурної спадщини спонукає до теоретичних роздумів щодо цього питання.

Вищеозначене заслуговує на найпильнішу увагу ще й з огляду на те, що ні Цивільним кодексом України (далі по тексту – ЦК України), ні Законом України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 № 1805-III (далі по тексту – Закон № 1805-III) не врегульовано питання добровільної відмови від права власності на об'єкти культурної спадщини. У контексті нашої теми звертає на себе увагу і особливий правовий статус суб'єктів, і відносини та вид власності, виникнення якого пов'язано із забезпеченням належного виконання зобов'язань щодо збереження пам'яток культурної спадщини в автентичному стані. Власне, коли ж йдеться про об'єкти культурної спадщини, то відмова від права власності на дані об'єкти в більшості випадках пов'язана саме з їх технічним станом і небажанням (а частіше неможливістю) власника утримувати таку, досить нерентабельну нерухомість. Доводиться визнати, що не всі об'єкти культурної спадщини можуть бути інвестиційно і комерційно принайними, тобто такими, які є прибутковими, за рахунок чого могли б самі себе утримувати, наприклад, як об'єкти готельного або туристичного бізнесу. На жаль, об'єкти культурної спадщини цінуються, та відповідно оберігаються як на те заслуговують тільки тоді, коли вбачають в них комерційну цінність. Але ми переконані, що пам'ятки культури повинні оберігатися як на те заслуговують не тільки тоді, коли власники бачать в них лише комерційну привабливість. Попри це, ми повинні стати на захист добросовісних власників, які готові утримувати такі об'єкти в потрібному для збереження їх автентичності стані, однак не мають для цього необхідних, у тому числі фінансових ресурсів (а у питаннях збереження об'єктів культурної спадщини це є ключовим моментом, навіть можна сказати першопричиною для відмови), і тому мають бажання відмовитися від подальшого тягаря утримання своєї власності. Усе це може послужити мотивом з боку власника зняти з себе зобов'язання щодо несення тягаря утримання об'єкта культурної спадщини у своїй самотності. Із урахування цього, часто-густо власники не мають можливості утримувати пам'ятку у належному стані, а постійне погодження власних дій із відповідним уповноваженим органом охорони культурної спадщини щодо належного їм майна «втомлює», і тому доводиться визнати, що для реалізації правомочності розпоряджання майном, бажання власника відмовитися від майна, утримувати яке він більше не заінтересований, є цілком природним.

Разом із тим перше питання, яке підлягає обговоренню – це, власне, наявність права на відмову від об'єкта культурної спадщини та настання правових наслідків у разі такої відмови. Дійсно, а чи має в принципі власник об'єкта культурної спадщини можливість відмовитися від належного йому права на об'єкт культурної спадщини, й відповідно від усіх правомочностей власника? Проблемою чинного законодавства є той момент, що норми права не містять будь-яких прямих вказівок щодо цього. Позаяк йдеться не про прості, «буденні» речі, а про досить нетипові об'єкти із досить специфічним правовим режимом. Однак у силу диспозитивності цивільно-правового регулювання, незважаючи на відсутність такої прямої норми і механізмів реалізації такого права у чинному законодавстві, відповідь на це питання все ж таки буде ствердною.

За загальним правилом, відповідно до якого був сформульований принцип «дозволено все, що не заборонено законом», суб'єкти цивільного права можуть здійснювати будь-які дії, не заборонені законом, а відповідно можуть відмовлятися від права власності, в тому числі й на об'єкти культурної спадщини. Більше того, зауважимо, що принцип диспозитивності обумовлює існування тих норм, які уможливають набуття та здійснення цивільних прав за власною волею особи для задоволення свого інтересу, вибору оптимального варіанту для себе, тобто відмова від правомочностей власника є реалізацією особою свого суб'єктивного права. Власник має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону, а диспозитивність гарантує реалізацію цього права за допомогою диспозитивних правових норм. Так, ст. 319 ЦК України фіксує, що власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд. Відмова у свою чергу виступає одним із видів розпорядження.

Таким чином, особа може відмовитися від права власності на майно, заявивши про це або вчинивши інші дії, які свідчать про її відмову від права власності. У разі відмови від права власності на майно, права на яке не підлягають державній реєстрації, право власності на нього припиняється з моменту вчинення дії, яка свідчить про таку відмову (ст. 347 ЦК України). Утім, досить важко собі уявити дії, які безумовно свідчать про відмову від права власності на об'єкти культурної спадщини, якщо не вважати такими діями бездіяльність власника об'єкта культурної спадщини, у результаті чого об'єкту загрожує пошкодження чи руйнування. Оскільки за приписами ст. 352 ЦК України, якщо в результаті дій або бездіяльності власника пам'ятки культурної спадщини їй загрожує пошкодження або знищення, відповідний орган охорони культурної спадщини робить власнику пам'ятки відповідне попередження. Якщо власник пам'ятки культурної спадщини не вживе заходів щодо її збереження, суд за позовом відповідного органу охорони культурної спадщини може постановити рішення про її викуп (означимо, що тільки в частині викупу, і власником в такому випадку стає держава).

У свою чергу неналежне використання об'єкта культурної спадщини може розглядатися як бездіяльність, що по суті буде вважатися правопорушенням, так як ст. 24 Закону № 1805-III покладає на власника обов'язок утримувати пам'ятку в належному стані, своєчасно провадити ремонт, захищати від пошкодження, руйнування або знищення відповідно до Закону та охоронного договору. А тому

необхідно особливо наголосити, що у даній роботі йдеться саме про добровільну відмову від права власності на об'єкти культурної спадщини.

При добровільній відмові від права власності на нерухоме майно, право власності припиняється з моменту явного вираження волі про таку відмову. Водночас відмова від права власності сама по собі не призводить до припинення цивільних прав та обов'язків. Оскільки усна відмова від права власності не тягне негайного його припинення, а лише створює передумови для такого припинення. Зважаючи на таке, необхідно розмежовувати у добровільному припиненні права власності шляхом відмови фактичне припинення, тобто те, яке настає з моменту здійснення відповідних дій, які однозначно свідчать про намір позбутися права власності, від юридичного припинення, тобто того, яке настає з моменту офіційного його припинення.

Щоб відмова від права власності вважалася дійсною, необхідним є виконання певних умов. Для цього власник, який має намір відмовитися від права власності, для виникнення бажаних ним наслідків у вигляді припинення такого права, повинен висловити свою волю на це юридично-значущими діями, що надалі запустять відповідний правовий механізм для припинення у нього правомочностей власника. Позаяк, об'єкти культурної спадщини, від права власності на які власник відмовився, не можуть набувати статусу безхазяйної речі, слід зазначити, що у випадку з об'єктами культурної спадщини, особа, яка відмовилася від правомочностей власника, несе всі права і обов'язки власника до тих пір, поки на цю нерухомість не виникне право власності та відповідно всі правомочності власника по утриманню об'єкта в належному стані, у іншої особи. Відносно об'єктів культурної спадщини в разі відмови від прав на них, може виникнути право публічної (муніципальної) власності. Між тим, нормативна неузгодженість у цьому питанні полягає в тому, що у законі прямо не встановлено суб'єкта набуття права власності на об'єкти культурної спадщини власник від яких відмовився. Підкреслимо, що відмова від права власності на об'єкти культурної спадщини на користь інших суб'єктів цивільних правовідносин законом також прямо не передбачена. Більше того, законом безпосередньо не встановлена й вимога отримання згоди уповноваженого органу охорони культурної спадщини на припинення права власності шляхом добровільної відмови. Загалом більш конкретні дії особи, яка має намір позбутися прав на нерухомість, яка є об'єктом культурної спадщини відмовившись від неї, законом прямо не визначені.

Очевидно, що більшість проблем у якісному збереженні пам'яток вітчизняної культурної спадщини лежить все-таки не в площині законодавства, а правозастосування. Доводиться визнати, що наявний нормативний «арсенал», стосовно питань щодо права власності на об'єкти, які являють собою вітчизняне культурне надбання, показує наявність чималої кількості норм, які потребують декотрих необхідних доповнень, причому не фрагментарних, а комплексних. Ми схильні вважати і вже неодноразово про це зазначали, що всі не доопрацювання повинні бути усунені, шляхом локалізації норм у відповідних законодавчих актах, які покликані поліпшити теперішню нормативну пам'яткоохоронну галузь, у тому числі й у питаннях припинення права власності. Разом із тим існує, як видається,

ще одна причина, що перешкоджає якісному законодавчому регулюванню цього питання. Йдеться про захист публічного інтересу у збереженні таких об'єктів. Адже особа, яка відмовляється від права власності на об'єкти культурної спадщини, зобов'язана враховувати індивідуальні особливості таких об'єктів, правовий режим щодо них, характер значущості для суспільства.

Pro domo sua зазначимо, що складна процедура породжує практичну неможливість її виконання, тому відмова від права власності на об'єкти культурної спадщини як самостійний спосіб припинення права власності, донині законодавчо не регламентований в Україні, через що ефективна реалізація його на практиці ставиться під сумнів.

Із нашого погляду, відсутність самостійних й комплексних наукових доробків та праворегулятивної практики, несправедливо низького інтересу до досліджуваної підстави припинення права власності на об'єкти культурної спадщини шляхом добровільної відмови, репрезентує неозначеність цього правового явища, що і вимагає необхідності його подальшого вивчення та обговорення.

ДО ДИСКУСІЇ НАВКОЛО КОНЦЕПЦІЇ «ТРІАДИ ПРАВОМОЖНОСТЕЙ» ВЛАСНИКА

Некіт К.Г., кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»
(Україна)

Сьогодні дедалі більш дискусійною стає концепція так званої «тріади» правоможностей власника, що покладається в основу визначення змісту права власності як в українській доктрині, так і у доктринах багатьох інших країн континентального права. Усталеним є підхід, відповідно до якого ця концепція походить ще з римського права, де повноваження власника розкривалися у поняттях *usus*, *fructus*, та *abusus* [1, с. 46]. Однак дедалі частіше висловлюються міркування про необхідність неоднозначного сприйняття такого підходу. Так, на думку К.І. Скловського, «римське право не передало середньовіччю ані поняття власності як набору правоможностей, ані тим більше ідеї тріади. Зв'язок римського права з тріадою можна встановити лише з позицій розвитку абстрактних аналітичних конструкцій для обробки історичного матеріалу. У цьому сенсі обробка римського права не могла обійтися без градацій, класифікацій, дефініцій та поділів. При цьому абсолютизувалися вислови класичних юристів по окремим казусам, їм надавалося загальне значення, а протиріччя, що при цьому виникали, усувалися за допомогою казуїстики та схоластики. Саме так і виникли володіння, користування та розпорядження (тріада) як зміст права власності» [1, с. 47].